

נחל זרד - נחל טרוויא

יונתן בן עוזיאל גורס תחת השם נחל-זרד פעם: נחל דמריב חלפי וגילי וטיגלי⁽¹⁾ כלומר: נחל המרבה לגדל ערבות, קני-יטוף וקני-גומא או עשבים ריחניים⁽²⁾, והוא מתכוון להסבר חפשי של המלה זרד (השווה למשל: עציון-גבר = כרך תרנגולא⁽³⁾), ופעם הוא גורס תחת נחל-זרד: נחל טרוויא⁽⁴⁾. ש. קליין ז"ל הודה כי אין הוא יודע למה נתכוון יונתן בן עוזיאל בשם נחל טרוויא והוסיף: כנראה אינה השוואה אמיתית, כי אם מדרשית⁽⁵⁾, כלומר: אין בן עוזיאל מתכוון להשוואת נחל-זרד עם נחל מסויים, שנקרא בזמנו בשם נחל טרוויא, אלא יש כאן מלת דרש בלבד, אולם בכל אוצר המלים של הספרות התלמודית והמדרשית, כפי שהוא משתקף מן המלונים השונים, אין מלה שנוכל לקשור בה את הדרש נחל טרוויא.

נחל-זרד מזודה, כמקובל, עם ואדי אל-חסה, המפריד בין הרי מואב והרי אדום; אולם, כפי שכבר הראו חוקרים ראשונים אין הזיהוי מגיח את הדעת כל צרכו. לפי במד' כ"א, י"ב מצויים בני ישראל, עוד לפני חנותם בנחל-זרד, בעיי העברים, במדבר אשר על-פני מואב, ממזרח השמש, ולפי דב' ב', י"ג עברו בני-ישראל דרך מדבר מואב עוד לפני עברם את הנחל האמור. לפי במ' ל"ג, מ"ד היו עיי העברים בגבול מואב, אך גבול מואב יכול להיות גם ממזרח שמש, כלומר מצד המדבר. לפי שופ' י"א, י"ח הלכו בני-ישראל דרך המדבר, הקיפו את אדום ומואב, עד כואם אל ארץ מואב ממזרח שמש. כל התיאורים האלה שוללים את קביעתם של עיי העברים ואת מדבר מואב מדרום או ממזרחית-דרומית לוואדי אל-חסה, הבא - הוא עצמו - מכיוון מזרח-דרומי, וכן קשה מאוד לזהות את נחל זרד עם ואדי אל-חסה.

עדי-כה לא נמצא ואדי שנוכל לזהותו בודאות עם נחל זרד, אך מכיוון שכמה מן החוקרים ניסו לבקש את נחל זרד צפונה מוואדי אל-חסה, כגון בוואדי פֶרֶך, בוואדי בני חמידה, היורד אל עור אל-מזרע⁽⁶⁾, בוואדי א-סולטאני במזרח ארץ מואב, אשר שימש בימי א. מוסיל גבול מזרח של מחוז קיר-מואב⁽⁷⁾ ועוד, נאחו י. ז. הורביץ, בעל האנציקלופדיה ארץ-ישראל ושכנותיה, בוואדי א-טרפווייה, אחד מנחלי האכזב היורדים אל ראשיתו של נחל-ארנון, והציע לראות בו את נחל טרוויא, וממילא גם את נחל זרד של התורה; ברם, גם זיהוי זה אין לו שחר, לא רק משום שהשם טרפווייה הוא שם ערבי טהור, שנגזר משם העץ טַרְפֵּה (אחד ממיני האשל), ולא רק משום שהוא נחל אכזב, בשעה שנחל זרד מחייב נחל מושך מים, הראוי לחניית עם רב כיוצאי מצרים, אלא משום שכל חיפוש אחר מקומו של נחל זרד, וממילא גם אחר נחל טרוויא, הוא ללא ברכה וללא תועלת, שכן כל המשווה את שלושת המקורות במ' כ"א, י"א ואילך, במ' ל"ג, מ"ד ואילך

(1) ר' במ' כ"א, י"ב - M. Ginsburger, *Pseudo-Jonathan*. Berlin, 1903

(2) אין מענייננו לברוק כאן אי-אלה צמחים נימנו כאן; נמסור רק את הזיהויים הניתנים במלוגו של J. Levy, *Woerterbuch ueber die Talmuden und Midraschim*: א' חילף, חילפא = ערבה = *Salix aegyptica*; ב' גיל, גילא = קנה וגם שם צמח (הצירוף חילפא גילא מצוי בסוכה ל"ד, ע"א); ג' סיגלא = עשב ריחני (ברכ' מ"ג, ע"ב; במלון עצמו בטעות ברכ' מ"ב, ע"ב. טעות זו חוזרת גם בערך חילפא). בע' 739, במדור *Nachtraege und Berichtigungen* אין הסיגלא, אלא *Cyperus rotundus* [שהוא אחד ממיני הגומא - י. ב.].

(3) ר' במ' ל"ג, ל"ה.

(4) ר' דב' ב', י"ג.

(5) ר' ש. קליין, עבר הירדן היהודי, תרס"ה, ע' 77.

(6) ר' F. Vigouroux, *Dictionnaire de la Bible*, Paris, 1912

(7) ר' A. Musil, *Arabia Petraea, Moab*, I, S. 319

ודב' ב', ח' ואילך, המספרים על הליכת בני־ישראל בארץ אדום ומואב, יווכח כי אין בהם התאמה לא בתיאור הדרכים שבהם חדרו בני־ישראל אל ארץ מואב, לא בשמות התחנות ולא בסדרן של התחנות. כן יגיע לכלל מסקנה, כי התורה לא הקפידה כאן על האוריינטציה הגיאוגראפית של מדבר אדום ומואב, ומשום־כך נוצר הרושם כאילו נחל זרד הוא נחל במזרחה של ארץ מואב, על גבול המדבר. לעומת האוריינטציה הבלתי־ברורה בתורה יש בידינו מסורת כי נחל זרד הוא ואדי אל־חסה. לכאורה נזכר נחל זרד ברשימת תחומי עולי־בבל⁸, אולם בדפוסים ובכתבי־יד שונים הוא בא בגירסאות מסורסות, ומקומו ברשימה אינו הולם את סביבתו הגיאוגראפית. ש. קליין שולל בכלל את הקריאה נחלא דורד ומבכר את הקריאה נחלא דורד⁹. השם זרד נזכר במפת מידבא והוא הולם שם יפה את סביבתו של ואדי אל־חסה, אף־על־פי שהאות הראשונה Z חסרה במפה והאות האחרונה הפגומה דומה יותר ל־A מאשר ל־Δ¹⁰. השם זרד היה ידוע לגיאוגראף הערבי יאקוט בן המאה הי"ג וכן הוא נזכר אצל ההיסטוריון הערבי א־נ־י־ר־י בן המאה הי"ד בגבולו הדרומי של מחוז קיר מואב¹¹.

אם נכונה המסורת המזהה את נחל זרד עם ואדי אל־חסה, אין מקום לבקש את נחל טרוויא במקום אחר. על־כל־פנים, לי נראה כי בתרגומו של יונתן בן עוזיאל אין לבקש לא שם ואדי מסויים, כהשערתו של י. ז. הורוויץ, ולא השוואה מדרשית כהנחתו של ש. קליין, אלא תרגום זרד למלה היוונית τάραφα, שהוראתה קרובה מאוד להוראת המלה זרד.

הוראת המלה היוונית τάραφα היא סכך של עצים, או שיחים. לפי מלונים שונים מופיעה המלה το τάραφος בספרות היוונית כנראה רק בלשון רבים בלבד. מלוגו של Pape, *Woerter-* buch der griechischen Eigennamen, 1863-1870 מביא מקום בשם τάραφος ומבאר: מקום בצה, שהיה מכוסה סכך של צמחים, או מקום שהיה מוקף יערות. התחלפות האות φ במלה τάραφα בשני ווין במלה טרוויא אינה מהווה כל מכשול מבחינת אטימולוגית. אם ניתן את דעתנו על העובדה, הידועה מן הספרות התלמודית והמדרשית, כי הפיא הרפויה מתחלפת על נקלה בבית רפויה, כגון גופתא דציפורין = גובתא דציפורין¹²; φυλακτῆρες = בלקטיריע, שהוראתה שומר; φερετρον = בורתידה (בורתירה), שהוראתה ארון־מתים¹³; φολλερόν = בורלא, שהוראתה מטבע; φοσσατα = בסאטה¹⁴, שהוראתה בורות; אם נתן את דעתנו על הבית הרפויה, הנכתבת לפעמים בויו או בשני וויין, כגון: ר' (א)בא = ר' בא = ר' ווא; אויר = אביר; מחוברין = מחוורין¹⁵; טבְּרִיר = טווריר¹⁶ (הגיע עד הטבור); וביחוד אם ניתן את דעתנו על העובדה כי הפיא עצמה מתחלפת בויו, כגון גאותן = גיותן = גיפתן; גותנותא = גפתנותא; אפיקטיפיוין = ἀποκοταβισμός, שהוראתה אמצעי הקאה¹⁷— נודה כי המלה היוונית τάραφα יכולה היתה לקבל בנקל את הצורה טרוויא.

(8) ר' ספרי, דב', פ"ט; נ"א; ירוש' שביע' ו', ה'; תוס' שביע' פ"ד.

(9) S. Klein, *Das Tannaitische Grenzverzeichnis Palaestinas*, HUCA 1929, S. 211 ר'.

(10) הפגם נגרם כנראה על־ידי שבר בסטיפס: ר' RB 1897, p. 175; RB 1900, p. 287.

(11) F.-M. Abel, *Géographie de la Palestine*, t. I, Paris, 1933, p. 489 ר'.

(12) ר' לדוגמה ב"ר, הוצאת טעאדאר־אלבעק, פרשה צ"ה, ע' 1261, שו" 11.

(13) ר' מלוגו של י. לוי בערכם.

(14) G. Dalman, *Aram.-Neuhebraeisches Handwoerterbuch*, Frankfurt של

a. Main, 1922, S. 58—59.

(15) ר' זכריה פראנקל, מבוא הירושלמי, ברלין, תרפ"ג, ע' ח', וי. ברסלבסקי, הידעת

את הארץ א', מהדורות ב' וג', ע' 135.

(16) ר' מלוגו של י. לוי, כרך ב', ע' 140.

(17) ר' שם, חלק א', ע' 309; 147; וכן דלמן, ע' 35.